

alföld

10 forint

alföld

KISS ANNA
TAKÁCS ZSUZSA VERSEI

GÁL SÁNDOR
MOLDOVÁN DOMOKOS
ELBESZÉLÉSEI

KŐ HULL APADÓ KÚTBA
SZILÁGYI ISTVÁN
MŰHELYTANULMÁNYA

BESZÉLGETÉS
HATVANI DÁNIELLEL

TAMÁS ATTILA
VARGYAS LAJOS KRITIKÁI

IRODALMI ÉS MŰVELŐDÉSI FOLYÓIRAT

1980/ 10

ként akár félig sikerült művet asztalunkra téve, csökkentsen valamit történelmi tudatunk hasadékaiban, mibennünk is élesztve a vizsgálat és az önvizsgálat parancsát.

Az elkészült – vagy csak félig elkészült? – *Forgatókönyv*nek mint műalkotásnak vitatkozhatunk a részletein, az írói tett egyértelműen érdemi meg főhajtásunkat. (*Szépirodalmi*)

TAMÁS ATTILA

Lázár István: Örkeny István

Értékes és rokonszenves munka Lázár István könyve, az *Arcok és vallomások* sorozat egyik új darabja. Jól kalauzolja az olvasót Örkeny István világában. Színesen és érdekesen megírt fejezetekben követi végig az életút szakaszait és a művészi pálya állomásait. A monográfus nem rejtegeti vonzalmát, de képes megőrizni elfogulatlan-ságát és tárgyilagosságát. Tisztelegő magatartással közelít modelljéhez. A méltatást össze tudja egyeztetni a tárgyszerűséggel, sőt – ahol indokoltnak tartja – a kritikai szemlélettel. Így mintázhat hiteles és meggyőző arcképet. Sokat ad azoknak, akik még csak ismerkednek Örkeny alkotói útjával és lezárt életművével. Ugyanakkor az Örkeny-ismeretben előbbre tartókat sem hagyja kielégítetlenül; jó néhány részletben nekik is szolgál új információval és ötlettel, szemponttal és megközelítési irányjelzéssel.

Lázár Istvánnak nem kellett mintegy fölfedeznie az életművet, nem volt szükség a jelentőség igazolására, a művészi nagyság bizonyítására, s tévesnek vagy méltánytalan-nak tartható vélekedésekkel sem kényszerült helyreigazító célzatú vitákra. A szerző olyan időszakban láthatott munkához, amikor a pálya zenitjére ért Örkeny elismert és népszerű alkotóként élt már az olvasói köztudatban s a szakmai ítéletekben. Az írói életrajz megformálója eligazító érvényű és szerencsésen hasznosítható előmunkálatokra, gazdag anyagra támaszkodhatott. Tanulmányok és kritikák mérték fel a teljesítményt, elemezték s jellemezték az alkotások sorát, sokféle nézőpontból közelítve meg az epikus és a drámaíró műhelyét. Rajtuk kívül rendelkezésére állt számos alkotói nyilatkozat, interjú, vallomás, amely élet és mű, alkotás és eseménytörténet, gondolkodás és ars poetica összefüggéseit segít megérteni és megvilágítani. Lázár bőségesen felhasználja a segítségül hívható különféle forrásokat, idézi és kommentálja, elemzi és vitatja őket; reflektálva és saját nézeteivel szembesítve építi be szövegébe a máshonnan vett szövegmetzszeteket. Mindezt kiegészíti a maga anyagával, amelyben megtalálható az újonnan felderített tények, adatok csoportja, s helyet kapnak az egyéni műelemzés és értelmezés eredményei is.

A monográfusi feladat voltaképp két részből állt. Egyrészt a kiegészítés és gazdagítás műveit kellett elvégeznie. Az íróval való beszélgetések hozadéka épült be ily módon a könyvbe. Másrészt az volt Lázár István dolga, hogy a részek halmazát megkomponálja, formát és szerkezetet teremtsen, átfogó szemlélettel tekintse át az életrajzot és a pályaszakaszokat, rendezze a rengeteg részletet, az adalékok sokaságából kerek és teljes portrét alakítson ki. Legteljesebbnek az élettörténet elbeszélését, a biográfia megírását érezhetjük; érte ezen nemcsak a magánélet ábrázolását, hanem az alkotói-művészi életrajz előadását is. Ebben a tekintetben kivált jól sikerült a 60-as évek végéig terjedő periódusok felrajzolása. Érzékletesen idézi fel a gyermek- és ifjúkor életidejét, részletesen szól a pályakezdés körülményeiről és jellegzetességeiről, hű krónikása a háború s a hadifogság éveinek, kitűnően dokumentálja az 50-es évek első felének nem könnyen értelmezhető fejleményeit, pontosan tudósít az 56 körüli és utáni helyzetről, árnyaltan jeleníti meg az írói beérkezés folyamatát és fázisait.

Hiányok? Természetesen vannak. Inkább vallomásai, kevésbé alkotásai tükrében látatja Örkeny Istvánt a monográfia. Egyik-másik Örkeny-írás taglalása túlságosan részletező, már-már aprólékos, egy-egy fontos alkotás elemzése viszont nagyon is érintőleges. Egészében vázlatos az önmagára talált és végleg beérkezett művészről szóló má-

sodik rész. Lázár István itt-ott bizonyos „Örkeny-rejtélyekre” céloz, de nem ad elég mélyreható személyiségképet ahhoz, hogy lehatolhatna ezeknek a „rejtélyeknek” a szintjére, az egyéniség pszichológiai, alkattani mélyrétegeibe. Több eredeti szempont és ítélet érvényesítését képzelhetjük el a művészi karakter vizsgálatában. Szívesen olvasnánk többet a poétikai érdekű tárgykörökről, nemkülönben Örkeny írói világképéről. De ne legyünk telhetetlenek, elszakadva a sorozat kötöttségeitől és jellegétől. Mindez inkább már egy nagymonográfia feladatkörébe tartozik. Amit Lázár István megírt, kétségtelenül igényes és alapos, tartalmas és lényeges, érvényes és hasznos; az ismeretterjesztés és népszerűsítés ügyét is jól szolgálja. (*Szépirodalmi*)

FÜLÖP LÁSZLÓ

Vételessék ki szülő szívem

SZLOVÁKIAI MAGYAR NÉPBALLADÁK

Kallós, Jagamas, Almási erdélyi-moldvai-szilágysági balladái után most a szlovákiai magyarság jelentkezik balladáival. Ág Tibor több évtizedes gyűjtőmunkája és három népdalkiadványa után most összegyűjtve adja közre a szlovákiai magyarság balladáinak legfőbb értékeit. Ez pedig nem jelent kevesebbet, mint hogy az erdélyi és moldvai magyarság után leggazdagabb és legrégebbi hagyományterület balladáit veheti kézbe az olvasó.

A népzene kutatás már régóta nyilvántartja a Nyitra megyei Zobor-vidék elzárt falvainak népdalait, ahol sok olyan dal került elő, ami Erdélyen kívül máshol nem ismeretes, de egyúttal sok olyan dal is, vagy zenei sajátosság, ami már csak itt volt megtalálható. Nem véletlen, hogy Vikár Béla nyomában Kodály éppen itt kezdte népdalgyűjtő munkáját, és innen származó gyűjtése a székelyföldi mellett a leggazdagabb és legeredetibb. A későbbi gramofonfelvételek idején pedig a Zobor-vidéki falvakból tudták lemezre venni a lakodalom szertartásához kapcsolódó középkori eredetű dallamok teljes sorozatát.

Ugyanez a helyzet a szövegek s különösen a balladák esetében is. Régóta tudjuk, hogy a *Bagoly asszonyka* – egy veszprémi változattól eltekintve – csak a Zobor-vidéken és Erdélyben maradt fenn, s a *Virágok vetélkedése* – egyetlen bogyiszlói változatán kívül – ismét csak ott és Erdélyben ismeretes. De Ág Tibor ezekhez különleges meglepetésekkel járult hozzá. Köztük legnagyobb kétségkívül a *Falba épített feleség* (*Kőműves Kelemen*) fölfedezése. Ezt a balladát sokáig csak Erdély, majd Moldva magyar falvaiban tudták följegyezni. Kálmány Lajos hallotta ugyan néhány sorát Törökbecsén, de nem volt alkalma további nyomozásra. A szomszédságban, Zentán később megtalálták prózai monda formájában. Sőt palóc területen is felbukkantak adatok homályos emlékekben, cigányok közt még prózai monda formájában is. De maga a ballada verses szövege énekelve csak a Zobor-vidéki Zserén került elő teljes épségében.

Igaz, azonnal kétségek is merültek föl: vajon nem valami késői átvételről van-e szó Magyarországon járt székely alkalmi munkásoktól, mert dallama és szövege nagyon közel áll a legelterjedtebb erdélyi változathoz. (A hagyományozódás körülményeinek részletes kivizsgálása ugyanis kiderítette, hogy nem könyvből vagy tanítás útján jutott el a faluba.) S bár még ebben az esetben is már néhány nemzedéken át hagyományosan élt volna a ballada a környéken, mégsem tekinthetjük volna az egységes, középkori magyar hagyomány elszigetelt maradványának. Viszont ugyancsak Zserén bukkant elő egy másik „erdélyi ballada” is: a *Csudabalott* (*Görög Ilona*). Ez szintén ismeretlen volt a székelyek és csángók határain kívül; s itt már a zsérei változat olyan elemeket tartalmazott, amelyek az erdélyi-moldvai változatokban ismeretlenek; régies dallama sem volt azonos egyetlen erdélyi változattal sem. Sőt később a zsérei szöveg részletei felbukkantak egy Nyírségben fölfedezett, prózává romlott változatban is. Kétségtelenné vált tehát,

hogy élnek ezen a területen olyan ritka balladák, amelyeket a kutatók korábban kizárólag erdélyi–moldvai falvakból tudtak följegyezni. Mindezek alapján már korábban besoroltuk a Zobor-vidék Kőműves Kelemenjét a hiteles és rendkívül fontos ballada-adatok közé.

Most Ág Tibor újabb bizonyítékokkal is szolgál. Közli a ballada újabb változatát Bodokról, amelyben más erdélyi változatok motívumai jelennek meg, amelyek nincsenek benne az elsőnek megismert zsérei szövegben. Sőt ennek dallama is más: régi, de nem jellegzetesen erdélyi dallam. Így az új változat kétségtelenül bizonyítja, hogy ezen az északi magyar nyelvszigeten tovább élt a hajdan egységes *közmagyar* építőáldozati ballada. (Hiszen Berzsenyi egy levele már akkor említi a nappal épülő, éjjel leomló várfal mondáját, amikor még sem a magyar, sem a balkáni monda egyetlen változata sem volt ismeretes. Tehát a Dunántúlon is kellett valamikor valamilyen formában élnie.) Sőt még ezen felüli bizonyítékokkal is szolgál Ág Tibor: Nyitra- és Hírből följegyezte a zsérei ballada erdélyi jellegű dallamának olyan lerövidült, dudánótaformáját – más szöveggel –, ami eddig ismeretlen volt, s ami összekötő kapocs az erdélyi és zsérei balladadallam és sok más, ismert, dunántúli dallam között. S az az öreg énekes, akitől a szerző ezt a dallamot közli, szintén hallotta gyerekkorában a Kőműves Kelemen történetet, de maga soha nem tanulta meg. Egyre szélesebb hagyományhátter bontakozik ki tehát a Zobor-vidéken balladaköltészetünk e remeke mögött.

De Ág Tibor nemcsak a Zobor-vidéket tártta fel: bejárta Szlovákia magyar lakta területének egészét. S a terület ellenkező sarkában ismét valami meglepetésre bukkant: Kelet-Szlovákiában, a kárpátukrán határ közelében újra csak egy „erdélyi balladát” sikerült előbányásznia. A *Szaván kapott feleség (Bátori Boldizsár)* történetét Kriza és Vikár Béla után már sem Bartók, sem Kodály nem tudta előásni az emlékezetből még a székelyek és bukovinaiak körében sem. Kallósnak is csak töredékeket sikerült találnia belőle Gyimes hegyeiben és Moldvában. Most Ág Tibor egy teljes, bár rövid változatával állhat elő Ung megyéből újabb bizonyítékaul annak, hogy a balladaköltészet az újabb kori pusztulás beállta előtt egységes lehetett az egész magyar nyelvterületen, s legtöbb balladánkat – egyes ritka esetektől eltekintve – mindenfelé ismerték.

Ahol ilyen ritkaságok előkerülhetnek, ott nem meglepetés az sem, ha olyasmi is felbukkan, amire még Erdélyben és vidékén sincs példa. A címadó ballada: *Vétesék ki szóló szívem* mint önálló, bár csonka és homályos balladai történet nem került elő sehol másutt magyarok között. Csak az alapmotívum volt ismeretes: a kérés, hogy vegyék ki a panaszkodó szívét, mossák meg ürmösborban, és küldjék el valakinek, vagy tegyék ki példára, hogy milyen az árva sorsa. Ez a motívum a *Három árva* és más erdélyi balladák egyes változataiban szerepel mint a történetbe beillesztett, de elmaradható motívum. Itt viszont valószínűleg eredeti történetének nagyon lerövidült vázlatával jelenik meg önálló balladaként.

Azt talán nem is kell említeni, hogy a széles palócföldi sávon, a hazai palócoknál is régiesebb hagyományú Hont-Gömör megyék területén mind megtalálhatók a Magyarországon is élő balladák szép, régies dallamokkal, s ezek a könyvben méltó keretet adnak ennek a néhány kiemelkedő darabnak: a *Halálra táncoltatott lány*, a *Halálraitélt búga* vagy a betyár- és rabballadák sokféle típusai. És az is természetes, hogy minden egyes szöveg dallamával együtt van közölve, hiszen a szerző elsősorban népdalkutató. Ez azt jelenti, hogy a könyv énekelhető balladákat nyújt a szlovákiai magyar kisebbségnek. Nem kell sokat magyarázni, milyen segítséget jelent ez az ottani magyarság hagyomány- és nyelvapoló művelődési mozgalmainak.

Mi is köszönjük Ág Tibor teljesítményét a hazai magyarság és a tudomány nevében. Egyúttal köszönjük azt az áldozatos munkát is, amellyel szinte egyedül veszi vállára a szlovákiai népzenei hagyományok megmentésének terhet, több ezer kilométernyi utazásokat vállalva amellet, hogy ugyanennyi utazással végzi több magyar énekkarnak vezetését vagy irányítását, létfenntartó iskolai munkája mellett.

Könyvének ott kell lennie minden népművészetet szerető magyar család könyvespolcán. (Madách)

VARGYAS LAJOS

